

BEVEZETŐ ÉS MAGYARÁZAT EGY REGÉNYRÉSZLETHEZ

Az itt közölt regényrészlet ihletője: Manojlovics Tódor. *Város a köd-
ben* című regényem írása közben — 1938—1940 —, régi lapokban ku-
tatva, a *Temeswarer Zeitung* egyik 1914. július végi számában bukkan-
tam a szerb költő és publicista ebben a fejezetben felhasznált cikkére.
Az én szövegem csak részben azonos Manojlovicséval, hangsúlyosabbá
tettem a publicista eredeti, mérsékeltebb jászizmusát. Kérem az olva-
sót, ne keressen ténytérű azonosságot az itt előforduló „Minojlovics
Tódor” és a szerb költő között. A regénybeli árnyalak mindössze asszo-
ciációkból született fikciói. Mégis: az Ady köréhez, a Holnaposokhoz
tartozó Manojlovicsra Temesvárott, ahol gyermekkorom telt és ahol
a regény írása idején tartózkodtam, sokan és szeretettel emlékeztek,
akárcsak az első világháború idején itt élő Kaffka Margitra s az egy
ideig itt tartózkodó Ady Endrére. Különösen Franyó Zoltán idézte ra-
jongón Manojlovics temesvári és váradi szerepét a fiatal radikálisok kö-
rében, az első világháború előtti esztendőik alatt. Különben Franyó
Zoltán a romániai *Igaz Szó* 1967. novemberi számában (685—695. old.)
közölt emlékezésében — Váradi ős — 1909 — Ady legközelebbi kö-
rében jeleníti meg őt: „A Holnap imént beválasztott új tagja, a szerb
nemzetiségű váradi ős-jogász, Manojlovics Tódor egy velencei dózse
mértékletes bölcsességével bírálgatja az ellentétes véleményeket és hal-
kan a fülembe súgja: — Mi voltunk az úttörők...” Majd meg ott lát-
tatja a szép emlékezés Manojlovicsot a magyar költő asztalánál, a hí-
res Pollák bodegában Juhász Gyulával és Franyóval. Ady az előbb írta
meg *Az ágyam hívogat és a Hiába hideg a hold* című versét. Felolvassa
nekik. A fal mellett a legendás vak hegedűs, Gyula...

A Híd szerkesztői figyelmességének köszönhetem, hogy most a ne-
gyed évszázaddal „fiatalabb”, messzi tisztelő a nyolcvanöt éves Manoj-
lovics Tódor üdvözlésére ezekkel az oldalakkal megjelenhet. De még
meg kívánom jegyezni: a harminc év előtt Gaál Gábor ösztönzésére
írott regény — eredetileg bánási szociográfia írására buzdított —
csupán most, ebben az esztendőben kerül az olvasó kezébe. A kézirat
három évtizedes kalandjairól a történelemben szerző is megírhatná a
maga — persze szerényeb dimenziójú — „Egy regény regényé”-t, ami
persze az ő viszontagságairól is szólna. Korántsem „nagyrealista” re-
gény a *Város a ködben*. A közölt részletből is kitűnhet: még a harmin-
cas évek végén is jogot követelt magának az avantgardizmus. Az avant-

gardizmus, amelynek magyar feltárásához éles vitákat provokálón, Bori Imre oly ösztönzően járul hozzá. S hogy ne csak horizontálisan tágítsam a vonatkozásokat, amiket ez a regény eddig eltemetetten is magában hordozott, de az idő mélységében is felmutassam azokat, gondolom, kár lenne a *Híd*-ban meg nem említenem, hogy a *Kalangya* 1941. január-februári kettős számában Szirmai Károly is közölt részletet. Szirmai Novi—Vrbászon 1940. december 25-én kelt leveléből idézek — az ő soraiból is a történelem és az irodalomtörténet üti fel fejét: „...Nagyon sajnálom, hogy a küldött számokat nem kapta meg, mert képet alkothatott volna folyóiratunk (kisebbségi) jellegéről. Ezentúl ajánlottan küldöm... Megigézve olvastam végig a fojtott levegőjű regényrészletet. Néhány kifejezést, mely vallásos érzékenységet érinthetne, töröltem. Itt, ahol a szélsőjobboldal szorításával állunk szemben, nem veszíthetjük el az egyházak rokonszenvét. A humanizmust ma egyedül ők képviselik... A cenzúra is kiszámíthatatlan... Erdélyi munkatársaink: Szemlér Ferenc és Vita Zsigmond. A többiek nem válaszoltak. Levelem és a küldött *Kalangya*-számok elveszhettek... Szlovákiai írókkal még nem dolgozunk. Oda egyáltalán nem engedik be folyóiratunkat. (Nemrég tudtuk meg)... Várom még Kacsó, Abafáy, Nagy [József] mielőbbi csatlakozását. Remélem megtörténik...” Szirmai kétségbeesett kisebbségi koncentrációt kezdeményez, össze szeretné fogni a két bécsi döntés után Horthy—Magyarország elnyomásán kívül maradt nemzetiségi irodalmakat, az után, hogy 1940 szeptemberében betiltották a kolozsvári *Korunkat*, amelyet különben is régen kitiltottak a Jugoszláv Királyságból. Külön idéznivalóul hagytam a következő mondatot a levélből: „De ha regénye februárban nem jelenne meg Budapesten, egy teljes részt örömmel veszünk át a februári számba.” 1941 tavaszán a horthysta seregek megszállták a Bácskát is. Következtek a hideg napok. Már nem tudom, melyik az a fejezet, amely nem jelenhetett meg a *Kalangyában*. A *Nagyvilág* 1964. 7-es számában írja E. Fehér Pál: „Tudunk regényről — Méliusz Józseféről —, mely a háború ellen íródott, részletei a romániai *Korunkban* jelentek meg 1939—1940-ben, de Illyés Gyula Budapesten akarja kiadatni, Gábor Andor pedig Moszkvában. (Az első fejezetek meg is jelentek az *Új Hangban*. M. J. megjegyzése.) A kéziratnak Prágán keresztül kellett volna rendeltetési helyére jutnia, de a várost közben lerohanják a németek. Négy ország lesz érdekeltté egy mű sorsában...” Ha hozzávesszük Szirmai Károly levelét: a négy ötre egészül. Nem itt a helye a megidézésnek, hogyan változtatta a zsdánovi dogmatizmus vádanyaggá a regény megírásának módját és az író forradalmi, nemzeti önkritikai álláspontját. Másra akarok kilyukadni.

Az serkentett a megjelentetés mostani, utolsó, végre szerencsés kísérletére — tizenkét csőd után —, hogy az utóbbi esztendőben végre elolvashattam Sinkó *Optimisták* című regényét. Különösen a remekmű nagyszerű bevezető része — a bácskai rész —, valamint a most olvasott, monumentális *Zászlók* Krlezsától, amit az európai irodalom egyik legnagyobb teljesítményének tartok, ez a két könyv — hozzájuk kívánkozik a nyomukban újraéledt régebbi élmény, Rebreanu *Akasztottak erdeje* — igazolta a *Város a ködben* harmincesztendősi írójának történelemlátását, Ady nyomán alakult kritikai „magyarság — Közép-

Európa" vízióját. De talán — s részben — módszerét is, holott az alakítás kérdése nem olyan egyértelműen kongruens, mint a valóság szemléletek egybevágó szempontjai, ámbar a Glembay-történetek füzérszerkezete e tekintetben is megnyugtató. Mindezzel, ismétlem, csupán az újraszerkesztő, aktivizáló szellemi mozzanatokra utalok. Kísérleti regényemet semmiképp és semmilyen tekintetben nem merném az igazoló és engem biztató példákhoz mérni. De az, hogy egy harminc év előtti kísérleti regény 1968-ban mégis követeli az olvasót, hogy a megjelenést végre tető alá hozza egy kiadó, mégiscsak arra mutat, hogy a végzetes traumák, amiket a Monarchia magyar uralkodó osztályai és adminisztrációjuk nem kevésbé nacionalista beamter-helóta hadai idéztek elő Közép-Európában, máig sem „feloldott” tudati, lélektani kérdések. Mint ahogyan a művészet elmélete síkján az avantgardizmus sem. Gondolom, az avantgardizmus problémahalmazának felszínre törése is hozzájárul egérrágtá, penészfoltos, kalandos kéziratom könyvvé válásához.

A Manojlovićs Tódor, Krležsa, Franyó nemzedék után következő generációkból megmaradtak közül köszöntöm hát a szerb költőt, ily későn s ebben a formában hálálva meg neki, hogy regényem egyik fejezetének ő a szülőatyja. A betű, a szellem útjai beláthatatlanok. Néha egy-egy véletlen résen át rálátunk a történelem felhőtakarója alatt kanyargó utak egyikére, másikára. Manojlovićs Tódor útja egyike volt az egyeneseknek . . .

(Bukarest, 1968. február elején.)

m. j.